

УДК:
341.322.5(=411.16)
323.1(=411.171.1:411.16)"19/20"
Оригинални научни рад

Дипломатија и безбедност
Година 7.
Број 1/2024.
Стр. 11-27.

Михајло Вучић¹

САМООДБРАНА И ЗЛОЧИНИ У ГАЗИ

Сажетак

У раду се испитивало неколико правних аспеката најновијег сукоба у Гази на основу до сада расположивих чињеница из јавних извора. Да ли је Газа окупирана територија, да ли Израел има право на самоодбрану због напада Хамаса од 7. октобра, да ли се у Гази одвија геноцид и да ли је у кампу Џабалија дошло до ратног злочина, четири су питања која су била предмет истраживања. Методом анализе садржаја и дедуције, аутор је извео закључке о постављеним хипотезама – Газа је територија под окупацијом, Израел је погрешно протумачио право на самоодбрану, у Гази постоје основи сумње да Израел спроводи геноцид, у Џабалији је учињен ратни злочин. Овај рад доприноси јаснијој правној квалификацији сложеног чињеничног стања сукоба у Гази и може послужити за даља дубља истраживања сваког од наведених питања понаособ, као и за упоредна истраживања истих правних института у сличним сукобима.

Кључне речи: самоодбрана, геноцид, Газа, окупација, ратни злочини.

¹ Институту за међународну политику и привреду, Београд, mihajlo@diplomacy.bg.ac.rs

УВОД

Оружани сукоб у Гази заокупља пажњу медија и стручне јавности већ месецима. По обичају, када негде у свету избије нови оружани сукоб, поставља се питање правила која уређују сукобе – међународног хуманитарног права, да ли се и колико та правила крше током извођења војних операција и које су последице кршења. Међутим, оружани сукоб у Гази је знатно сложенији од тога.

Газа је територија која има извесну самоуправу по међународним споразумима и законима Израела, али није самостална држава. Једно време Газа је била под окупацијом израелских војних снага, али се након њиховог повлачења контрола над територијом пренела на Хамас, као политичко-војну формацију која је добила легитимитет на локалним изборима да врши власт. Међутим, израелска војска и даље контролише територију са мора и на граничним прелазима, као и електронским системима надгледања.

Непосредан окидач за сукоб била је масовна и широко заснована терористичка акција Хамаса, групације која по међународном праву нема статус државе, али има извесна права и обавезе као такозвани недржавни актер (Stefanović, 2022). Одмах након акције Хамаса, Израел је истакао право на самоодбрану као правни основ за своје даље оружане операције против Хамаса. У старту се поставило питање да ли право на самоодбрану може да се примени у компликованом правном случају напада једног недржавног актера на другу државу.

На самом почетку операција, а како су оне одмицале, чини се све више и гласније, израелски званичници су започели кампању у јавности против целог палестинског народа, уз коришћење грубе и дехуманизујуће реторике. Уз то, начин извођења војних операција указивао је да циљ Израела није само да се обрачуна са терористима из Хамаса, већ и да на неки начин „реши” палестинско питање. Јавност је почела да поставља питања да ли има основа говорити о спровођењу геноцидне политике Израела у Гази, а Јужна Африка је сматрала да о томе треба да се изјасни Међународни суд правде, као врховни судски орган међународне заједнице, и сходно томе поднела тужбу против Израела.

Сва поменута питања дубоко су прожета начелима и правилима међународног права. У том смислу она су погодна за аналитичку обраду и извлачење закључака о дејству начела и правила међународног права на конкретном случају сукоба у Гази. Методом анализе садржаја правила и принципа међународног права, дедуктивном методом примене садржаја на конкретне чињеничне околности које су аутору познате у овом тренутку, кроз овај рад се даје одговор на питања да ли и у којој мери међународно право регулише сукоб у Гази. Аутор дели анализу на четири тематске целине – пи-

тађе правног статуса територије Газе; право Израела на самоодбрану; основи сумње на геноцидну политику Израела у Гази; и кршења правила међународног хуманитарног права током извођења војних операција у Гази кроз студију случаја једног карактеристичног напада израелске војске на избеглички камп Цабалију. У складу са тим, аутор поставља четири радне хипотезе: Газа је под стварном контролом Израела, што је чини територијом под окупацијом; Израел погрешно тумачи право на самоодбрану; у Гази постоје основи сумње геноцидне политике; начин извођења операција Израела је у конкретним случајевима у нескладу са правилима међународног хуманитарног права. На крају рада даје се дискусија закључака.

ГАЗА ИЗМЕЂУ *DE FACTO* ОКУПАЦИЈЕ И ЕФЕКТИВНЕ САМОУПРАВЕ

Питање правног статуса територије Газе је спорно из разлога што се државе и међународне институције међусобно не слажу око тумачења тренутног стања на терену. Главни протагониста, Израел, сматра да је тренутком повлачења војно-полицијских снага 2005. године препустио контролу над Газом локалним актерима (HRC 2022). Сједињене Америчке Државе се слажу са тим, штавише, председник Бајден је на почетку садашњег сукоба позвао Израел да се уздржи од поновне окупације (Baker, 2023). Мањи део доктрине такође стоји на становишту да је Израел након повлачења препустио делотворну контролу Хамасу, као елемент правне дефиниције окупације (Cuyskens, 2016). Међутим, бројна међународна тела, институције и организације (Међународни комитет Црвеног крста; Генерална скупштина УН; Европска унија; Афричка унија; Међународни кривични суд; *Amnesty International*; *Human Rights Watch*), тумаче да је Израел од 1967. године па до данас окупациона сила на свим палестинским територијама (Западна обала, Источни Јерусалим), па и у Гази (ICRC 2023a; UNGA 2021; EU 2018; AU 2019; ICC 2021; AI 2017; HRW 2021). Највећи део доктрине се слаже да је Израел и поред повлачења снага са терена остао у контроли ситуације у Гази путем средстава за електронски надзор и других технолошких супститута (Wilde, 2022).

Питање правног статуса Газе је битно у контексту оружаног сукоба, како би се прецизирале правне обавезе Израела према становницима Газе. Окупационе силе имају повећан степен одговорности за заштиту локалног становништва и снабдевање основним животним потрепштинама. Израел се у јавности окривљује за изгладњивање и ускраћивање хуманитарне помоћи становништву Газе (Dannenbaum, 2023), што би дефинитивно представљало

повреду ових обавеза. Такође, ако је Газа окупирана територија, Израел не би могао да се позове на право на самоодбрану као на правни основ своје употребе силе у Гази. Међународни суд правде је у Саветодавном мишљењу поводом изградње зида на окупираним палестинским територијама 2004. године протумачио да држава не може да се позове на члан 51. Повеље УН ако напад на њу долази са окупиране територије над којом има контролу (ICJ 2004).

Дефиниција окупације се налази у члану 42. IV Хашке конвенције о законима и обичајима рата на копну: „Територија се сматра окупираном ако је стварно под влашћу непријатељске војне силе. Окупација се простире само на територији на којој је таква власт успостављена и може се вршити” (НС IV 1907).

Израел није потписник IV Хашке конвенције, али се она сматра обичајним међународним правом (ICJ 2004), те га свеједно обавезује. Да ли се територија налази под окупацијом је чињенично питање, независно да ли нека од страна у сукобу сматра да је окупирана или да је окупациона сила, релевантна је само стварна ситуација на терену (Ferraro, 2012). Чињенична анализа у пракси треба да пође од теста „делотворне контроле непријатељских оружаних снага”, који у себи садржи три критеријума: физичко присуство стране војске без сагласности суверена; немогућност локалног суверена да врши власт због присуства страних оружаних снага; наметање власти локалном становништву од стране окупационих снага (Geneva Academy, 2017). Иако наизглед врло јасни, неки од поменутих критеријума су у доктрини и даље предмет интензивних расправа (Ferraro, 2012), поготово критеријум присуства војске и да ли је он уопште потребан, у смислу да ли је потребно физичко присуство војске на терену, да ли је довољно и удаљено присуство које само даје способност да се власт делотворно врши, да ли је потребно и фактичко вршење власти, односно да ли та власт мора да буде искључива. Са друге стране, доктрина је генерално сагласна да окупација временски престаје у тренутку када се окупациона сила повуче, односно преда управу локалним властима.

Поменули смо да Израел сматра како од 2005. године није више окупациона сила на подручју Газе, што је потврдио и Израелски Врховни суд у једној одлуци из 2008. године, где је навео за потребе унутрашњег разграничења надлежности израелских органа власти да је „војна управа која је постојала у прошлости на овој територији окончана одлуком Владе, и израелски војници нису више присутни трајно на тој територији, нити су надлежни за дешавања на тој територији” (НСJ 2008). Такође, поменули смо и да део доктрине сматра да је након 2005. немогуће применити тест делотворне контроле на ситуацију у Гази. Најпре, истиче се како нигде у упоредним примерима нема окупације без физичког присуства војних снага или марионетског режима, што није случај у Гази (Romson, 2023). Истина, Израел и даље поседује

одређени степен контроле над Газом, али упркос томе локалне власти могу да врше власт и Израел не чини ништа како би наметнуо своју власт локалном становништву. Ти аутори користе појам „паралелне контроле” (*concurrent control*) да опишу стање на терену (Cuyskens, 2016). Не можемо се сложити са наведеним ставом, јер, иако стоји да између Израела и Хамаса нема неког хијерахијског односа у смислу централна власт окупационе силе – марионетски режим, као и да развој ситуације на терену показује како ће за успостављање класичне, „теренске” окупације, Израелу бити потребна једна озбиљна и дуготрајна копнена офанзива, текстуално тумачење дефиниције окупације говори о *стварној контроли*, а нигде не помиње да мора постојати физичко присуство окупационих снага на терену. Израел уопште не мора свакодневно да обавља неке дужности које би окупациона сила имала обавезу да чини да би се окупација стварно доказала, није битно ни то што Хамас реално јесте изабрана локална власт на изборима, која ту власт врши у складу са својим интересима и жељама, па чак и ако те жеље укључују извођење војних операција против самог Израела. Израел остварује стварну контролу на неколико следећих, узајамно повезаних начина.

Пре свега, Израел контролише граничне прелазе између Газе и других територија, осим прелаза на Синају са Египтом. На том граничном прелазу је, до затварања након почетка најновијег сукоба, физичку контролу вршила Палестинска управа, под надзором посматрача из Европске уније. Међутим, израелске снаге безбедности имају право да контролишу спискове путника, самим тим и да одлучују ко сме, а ко не сме прећи границу, електронски потпуно покривају стање на терену и у сваком тренутку могу да донесу одлуку о затварању граничног прелаза (Bashi & Mann, 2007). На тај начин, стварна контрола над Газом се не разликује од стварне контроле коју Израел остварује физичким присуством својих оружаних снага на Западној обали или у Источном Јерусалиму, те се може констатовати како је Израел перманентна окупациона сила од 1967. године на свим датим палестинским територијама. У погледу Газе поготово, али и генерално гледано на свим палестинским територијама, начин остваривања контроле у пракси спречава развој демократских институција и нарушава аутономију Палестинске управе противно Споразуму из Осла из 1993. године (Oslo 1993).

Женевска академија за међународно хуманитарно право и људска права, угледна академска институција која окупља мрежу експерата за дата питања из целог света, тврди да је већина светског јавног мњења мишљења да Израел има стварну контролу над Газом, те да физичко присуство војних снага ту не игра никакву улогу (Geneva Academy, 2017). Поред језичког тумачења IV Хашке конвенције, где, како смо истакли, израз стварна контрола

не значи нужно и физичко присуство, морамо истаћи да и циљно тумачење овог међународног уговора подржава такав став Женевске академије. У време усвајања Хашке конвенције, није било замисливо, а технолошки свакако није било изводљиво, контролисати простор на даљину средствима електронског надзора и дејствовања која су данас на располагању савременим армијама попут израелске. Физичко присуство окупационе силе на терену није стога никакав неопходан критеријум за примену теста стварне контроле, већ може бити само доказ више да окупација фактички постоји. Видели смо и да сам Врховни суд Израела тврди да се постојање окупације процењује на основу вршења стварне контроле. Технологија је кључна, јер путем употребе технологије, Израел као окупациона сила може да спречи локалне власти да врше контролу, чак и ако се војници не налазе „чизмом на земљи”. Употребом технологије, Израел у сваком тренутку има контролу над ваздушним простором и територијалним водама Газе, копненим граничним прелазима, доставом неопходних животних намирница, воде и енергије, и осталих елемената цивилне инфраструктуре становништву Газе (HRC 2022). На основу те сталне контроле, Израел може у сваком тренутку, ако треба, и физички да упадне на територију Газе, или да гађа све циљеве одговарајућим пројектилима (што уосталом и чини у тренутном сукобу).

Ако је Газа окупирана територија, то би значило да закони и обичаји рата свакако имају примену у свим оружаним инцидентима који се догоде, независно од интензитета сукоба. За нашу конкретну анализу то и није нарочито битно, јер повреде МХП којима се бавимо надаље свакако су забрањене и у случају постојања само унутрашњег оружаног сукоба, а геноцид се може извршити и независно од постојања оружаног сукоба. Међутим, да ли Израел има или нема право на самоодбрану јесте питање које, како смо видели, директно зависи од статуса Газе, односно да ли је или није територија под окупацијом. Ако јесте, као што тврдимо на основу наше анализе, то би аутоматски искључило право на самоодбрану. Међутим, с обзиром да Израел пориче да је Газа под окупацијом, морамо размотрити право на самоодбрану и из угла статуса Хамаса као недржавног актера, и статуса Палестине као државе.

ПРАВО ИЗРАЕЛА НА САМООДБРАНУ

Питање да ли Израел има право на самоодбрану у смислу члана 51. Повеље УН и обичајног међународног права (Dimitrijević, 2012) спорно је и из разлога што се оружани сукоб у Гази не води између две државе, него између државе Израел и недржавног актера – Хамаса. Право на самоодбрану се

активира у тренутку када се прекрши забрана употребе силе из члана 2(1) Повеље УН. Тада нападнута држава добија право да се одбрани од напада, уз поштовање извесних ограничења свог деловања, која се одређују као начела непосредности, сразмерности и потребе (Alder, 2013: 79). Мишљења смо да до активације права на самоодбрану Израела није ни дошло, јер Хамас није држава и не везују га, а самим тим и не штите, правила Повеље УН о забрани употребе силе. Тако рестриктивно тумачење би логично поставило питање шта Израел, или било која друга држава која се нађе у истој ситуацији, онда сме да ради против недржавних актера као што је Хамас, у циљу самоодбране као ширег политичког концепта, схваћеног не као право државе на одбрану од напада споља друге државе, него као право на опстанак државе и обавезе да штити своје грађане од спољних опасности? (Mišev i Vošković 2022).

Покушајмо да сада разрадимо ове основне тезе. Израел би могао да се позове на право на самоодбрану само уколико је Хамас држава, или је актер који је деловао са територије друге државе која је пропустила да тај напад спречи. Хамас свакако није држава, али да ли Палестина јесте, односно да ли се може рећи да је Палестина пропустила да спречи агресивно деловање Хамаса са своје територије, што овлашћује Израел да употреби силу на тој територији како би се одбранио од напада Хамаса? Ако Палестина јесте држава, онда би правна ситуација била иста као у случајевима када Израел користи силу против Хезболаха у Либану, или других шиитских милиција које делују са територије Ирака или Сирије, на пример, против Израела.

Међународно право је доста конфузно кад су у питању мере које се могу предузети као одговор на оружани напад недржавног актера који делује на територији неке државе против друге државе. Важна је разлика између ситуације када држава са чије се територије предузима оружани напад такав напад подржава и ситуације када је она само немоћна или невољна да напад спречи. У првом случају ствар је јасна. У другом, поставља се питање да ли би чак и одговор на оружани напад који одобри СБ УН био оправдан, с обзиром да би се тиме нарушио суверенитет државе на чијој се територији налази недржавни субјект (види више код Vučić, 2018b: 105; Deeks, 2012: 483). У теорији постоје различити ставови по овом питању, од аутора који стриктно тумаче Повељу и дозвољавају употребу силе на територији друге државе само ако је друга држава извршила оружани напад (O'Connell, 2019), до аутора који дозвољавају употребу силе на територији друге државе чак и у случају да је недржавни актер извршио оружани напад, а притом је држава са чије територије се напад врши немоћна или невољна да напад спречи (Deeks, 2012). Прво становиште је можда претерано формалистичко, али је једино исправно тумачење циља и духа Повеље УН и члана 51. који је намењен државама, а

не недржавним актерима. Друго покушава да реши компликовани проблем недржавних актера и сиве зоне у којој се налазе ови ентитети у својим активностима које интересују међународно право (Dimitrijević, 2020; Jončić, 2020). Истина је да се државе не смеју оставити на цедилу од све моћнијих недржавних актера који користе територије такозваних „пропалих држава” (*failed states*, Rotberg, 2004). Са друге стране, начело државног суверенитета земље са чије територије напад потиче на тај начин грубо се крши, јер она не сноси кривицу, већ само објективну одговорност за узурпацију своје територије од стране недржавног актера, што може да буде узроковано у пракси и ситуацијом грађанског рата за који може бити одговорна и нападнута држава (што је рецимо био случај у периоду грађанског рата у Либану, када је Хезболах преузео државне функције због неспособности централне власти да контролише део своје територије, и затим искористио своју позицију да напада Израел, а чему је допринело и претходно мешање Израела у грађански рат). Можемо се приклонити мишљењу, условно речено, треће струје аутора, која позива на неопходну реформу међународних правила у правцу јасних критеријума приписивости оружаног напада држави са чије територије је напад потекао, како би се активирало право на самоодбрану (Peters & Marxsen, 2017).

У сваком случају, у теорији, државна пракса нам не даје много додатних разјашњења. САД су још од свог напада на Авганистан 2001. године стале на становиште да је самоодбрана против недржавних актера дозвољена, правдајући своју оружану интервенцију на територији Авганистана потребом да се одбране од Талибана који су стајали иза терористичког напада од 11. септембра на Њујорк (Franck, 2001). Међутим, та операција је била подржана од стране Савета безбедности УН (UN 2001). Последњих година имали смо случајеве неколико турских интервенција у Сирији против курдских оружаних формација, без одобрења СБ УН и без сагласности Владе Сирије, које су углавном пропраћене ћутке од стране међународних институција, али и јасно осуђене као противне међународном праву од извесних држава из региона, попут Египта (Egypt 2018). У контексту теме нашег чланка, вреди поменути да је први нацрт Резолуције СБ УН о Гази пропао управо због питања права на самоодбрану. Многе државе су биле против убацивања потврде права Израела на самоодбрану, невољне да признају постојање права на самоодбрану у случају оружаног напада недржавног актера, што је на крају натерало САД да уложи вето на текст резолуције без изричите потврде тог права (UN 2023).

Међутим, у погледу Газе, ствар се додатно компликује, јер је статус Палестине као државе у међународном праву упитан. Највећи број држава у свету признаје Палестину као државу, али управо Израел и још један мањи

број земаља то не жели да учини. Нема сумње, на основу бројних међународних докумената, да народ Палестине има право на самоопредељење, односно има право на државу, али је упитно да ли је то право у довољној мери остварено да би се постојање палестинске државе могло узети као чињеница (Eden, 2013). На основу инцидента од 7. октобра, где је недржавни актер попут Хамаса несметано извео масовне и смртоносне нападе са територије која припада држави Палестини на територију Израела, јасно је да критеријум делотворне контроле територије од стране суверене палестинске власти није у пракси испуњен, тј. да је Палестина невољна или немоћна да спречи оружани напад Хамаса са своје територије. Међународна заједница је, са друге стране, чином колективног признања статуса посматрача за Палестину у УН очигледно прихватила да неки критеријуми државности важе у односу на Палестину више него за друге територије које нису достигле статус државе (UN 2012). Може се рећи да је Палестина врло близу државности, али остаје кључни проблем да држава која се позива на самоодбрану – Израел, пориче постојање палестинске државе.

ОСНОВИ СУМЊЕ НА ГЕНОЦИД У ГАЗИ

Јужна Африка је 29. децембра 2023. године покренула поступак пред Међународним судом против Израела (ICJ 2023), због наводног кршења обавезе спречавања и кажњавања геноцида на основу Конвенције УН о геноциду (UN 1948). Јужна Африка се позвала на универзалну обавезу спречавања и кажњавања геноцида, коју има свака држава потписница Конвенције. У складу са тим, иако није умешана у сукоб у Гази, и територијално и политички је прилично удаљена од контекста сукоба, ова држава сматра да има правну дозволу да захтева од Суда утврђивање одговорности Израела.

У пријави против Израела, Јужна Африка је затражила и изрицање привремених мера. Привремене мере су процесни механизам који штити интересе странака у судском спору пре него што суд одлучи о спорном питању (Vučić, 2018a: 131). Јужна Африка је тражила од Суда изрицање 9 различитих, али повезаних мера. Оне се у суштини своде на захтев да Суд нареди Израелу да одмах обустави сва војна дејства у и против Газе; да обезбеди да све војне и паравојне јединице које су под контролом или утицајем Израела престану да спроводе војна дејства; да предузме све разумне мере у својој моћи да спречи геноцид; да се суздржи од геноцидних радњи против припадника палестинског народа, попут убијања, наношења тешких телесних и душевних повреда, наметања услова живота који имају за циљ њихово фи-

зичко уништење, спречавања рађања, протеривања и присилног премештања, ускраћивања воде и хране, горива, одеће, лекова и санитарних потрепштина; да предузме све делотворне мере да спречи уништење доказа о чињењу геноцидних радњи, те да у том циљу дозволи приступ местима сукоба међународним телима која имају мандат да утврђују чињенице о сукобу; да поднесе извештај Суду о свим предузетим мерама у року од недељу дана од изрицања мера и надаље у редовним интервалима, све до доношења коначне одлуке у спору (ICJ 2023: 82-83).

Мање од месец дана касније, 26. јануара 2024, Суд је усвојио наредбу о привременим мерама (ICJ 2024). Суд је на тај начин утврдио да постоје основи сумње да се у Гази спроводи геноцид, као и да је надлежан да о томе доноси наредбе које имају за циљ да спрече даље погоршавање ситуације и евентуално уништавање доказа. То не значи истовремено и да је Суд утврдио да је надлежан да одлучује да ли је у Гази дошло до кршења Конвенције о геноциду, нити да ли је Израел одговоран за тако нешто. Такву одлуку Суд може да донесе тек у каснијој фази поступка, када саслуша излагања страна у поступку и ако утврди да постоји довољно доказа. Као што смо раније навели, сврха одлука о привременим мерама је да спречи да предмет спора, а то је у овом случају право палестинског народа на заштиту од геноцидних радњи, као и интерес Јужне Африке да то право штити, не буде даље угрожено, или чак обесмишљено радњама странака у спору док Суд не донесе коначну одлуку.

Суд није прихватио изрицање свих привремених мера које је тражила Јужна Африка. Највише бode очи чињеница да Суд није наредио да Израел одмах обустави сва војна дејства. Не видимо како ће се спречити даље погоршавање ситуације ако Израел настави исте врсте и интензитет војних дејстава. Такође, Суд је одступио од своје претходне праксе у предмету *Украјина против Русије* (ICJ 2022), где је у сличном контексту наредио као привремену меру Русији да одмах прекине сва војна дејства која могу да буду окарактерисана као геноцидне радње. Мишљења смо да таква наредба Суда не би ни имала много сврхе у конкретном случају, као што није имала ни у случају сукоба у Украјини. Тешко је замислити да међународни судови својим наредбама могу да успоставе примирје, када то не могу ни најутицајније светске силе и највештији међународни преговарачи. Уосталом, то и није посао судова. Чини нам се да је Суд поступио реалистично што није захтевао неиспуњиво и тиме изложио себе непотребном поткопавању ауторитета. Уместо тога, Суд је подсетио све стране у сукобу да су у својим војним дејствима „везане међународним хуманитарним правом”, што можда звучи само по себи разумљиво, али у контексту начина на који Израел изводи војна дејства у Гази, као и осталих навода из Наредбе, може се читати и као процена Суда да се на

терену дешавају ратни злочини. Међутим, Суд није надлежан да се утврђивањем ратних или злочина против човечности бави у оквиру овог поступка, јер је предмет спора само злочин геноцида. Такође, Суд није прихватио ни захтев да Израел дозволи приступ међународним телима која имају мандат да утврђују чињенице о сукобу. Треба имати у виду са тим у вези да се од још јуна 2014. године спроводи предистражни поступак у Међународном кривичном суду (МКС) о ситуацији у Палестини. Захтев за предистражни поступак је изворно поднела Влада Палестине, а касније су га подржале још неколико чланица МКС, међу којима и Јужна Африка (ИСС 2018). Тај поступак покушава да утврди чињенице у вези са злочинима које чине не само припадници одбрамбених снага Израела и палестинске оружане групе у Гази, већ и у Западној обали и на самој територији Израела.

Међутим, Суд је усвојио преостале захтеве и притом узео као несумњиве чињенице различите наводе о размерама и начину страдања народа Газе током извођења израелских војних дејстава: „велики број је мртвих и рањених, дошло је до масовног разарања стамбених зграда, присилног премештања огромне већине становништва и обимних оштећења цивилне инфраструктуре... убијено је око 25.700 Палестинаца, преко 63.000 рањено, преко 360.000 стамбених јединица уништено је или делимично оштећено, а преко 1,7 милиона људи интерно расељено” (ИСЈ 2024). На тај начин, више се не могу доводити олако у питање извештаји које Министарство здравља Газе износи у јавност о обиму страдања и уништења цивила и цивилне инфраструктуре; сада са непристрасног и ауторитативног места имамо врло сличне податке.

Такође, Суд је указао на неке од изјава израелских званичника које могу да буду индиције о постојању геноцидне намере на страни Израела према Палестинцима. Нарочито су цитиране изјаве Министра одбране да је издао наредбу о „попуштању свих кочница за израелске војнике”, и Министра енергетике да „сво цивилно становништво Газе мора одмах да оде... неће добити ни кап воде нити једну батерију док не напусти овај свет”. Наравно, Израел је до сада бранио ставове својих званичника као емотивне изјаве које нису утемељене на стварним потезима, али даљи ток поступка и развој ситуације на терену ће тек ставити Суд пред изазов квалификације ових изјава у циљу доказивања геноцидне намере. Такве и сличне изјаве добиће свој додатни смисао и тежину уколико се наставе радње које воде ка масовном протеривању Палестинаца из Газе. Интересантно је приметити да је за изрицање ове привремене мере гласао чак и израелски судија *ad hoc*, што нама делује као додатна потврда озбиљности опасности од настанка геноцида у Гази, где чак ни држављанин земље која се сумњичи за тако тежак злочин није могао да одоли судијској савести и професионализму.

Суд је даље наложио и предузимање „без одлагања и делотворних” мера у циљу снабдевања основним намирницама и хуманитарном помоћи цивила у Палестини, како би се ублажили неповољни услови живота. Суд је поново одступио од раније праксе, али сада у супротном смеру, те је наредио хитно предузимање наведених мера, иако слично није поступио у предмету *Гамбија против Мјанмара* (ICJ 2020). Суд се уопште не бави питањем да ли ускраћивање основних намирница представља део намере да се срачунато уништи заштићена група, већ га посматра као прекршај Конвенције о геноциду сам по себи, што је интересантно и широко тумачење.

Коначно, Суд је наредио да се спречи уништење и да се обезбеде докази о наводним геноцидним радњама, као и да Израел поднесе извештај о предузетим активностима на испуњењу привремених мера у року од месец дана. Рок од месец дана је краћи од раније праксе Суда; у случају *Гамбија против Мјанмара* износио је четири месеца, што нам говори да Суд разуме колико је стање ургентно и настоји да примора Израел да без одлагања поступи по наредби.

Колико ће одлука Суда утицати на даље планирање и извођење израелских војних операција? Најпре, премијер Израела је одмах након расправе у Суду, пре него што је и знао шта ће бити одлучено, рекао да било каква наредба неће зауставити Израел у вођењу рата (Netanyahu, 2024). Истовремено, Израел је окупио снажан правни тим да га заступа у хашкој судници, а већ у досадашњој фази поступка је снабдео Суд поверљивим владиним документима (NYT 2024), што нам говори да цео процес није схваћен као празно судско наклапање. Чак и да дође до усвајања осуђујуће пресуде за Израел, извршење пресуде више је ствар геополитике него јасних правних правила. За извршење пресуда Суда надлежан је Савет безбедности УН, а Сједињене Америчке Државе у том органу располажу правом вета и спремне су да га употребе ако процене да су израелски интереси угрожени. Није искључено да до таквог сценарија ипак не дође ако се Европска унија, Велика Британија и други амерички савезници сложе око резолуције која би позвала на поштовање пресуде, без неких јасних санкција по Израел ако пропусти да изврши пресуду. Међутим, досадашња дипломатска позиција САД према Израелу није без критика, а на истој линији је са Судом када је у питању осуда катастрофалних услова живота којима је изложено становништво у Гази (The Economist, 2024). Свакако је покретање поступка за кршење Конвенције о геноциду УН против Израела од стране Јужне Африке довело до уобличавања светског јавног мњења око сукоба у Гази, где су се САД, као главни израелски савезник, Израел као земља која се нашла под сумњом за најтежи злочин против човечанства, и неколико западних земаља, које су досада стајале уз Из-

раел барем на дипломатском плану, изненада нашли у изолацији. У контексту сукоба у Украјини, где САД упорно раде од почетка на стварању глобалне опозиције агресивним руским интересима, сада се њихова политика заштите Израела јавља као лицемерна и себична, што одбија исте те савезнике на које САД рачунају у Украјини.

СТУДИЈА СЛУЧАЈА – ИЗБЕГЛИЧКИ КАМП ЦАБАЛИЈА

Повреде међународног хуманитарног права су уобичајена ситуација у оружаним сукобима. Несумњиво је да оне постоје и у сукобу у Гази. Задржаћемо се на једном од примера који је привукао већу пажњу јавности, као на својеврсној студији случаја, да бисмо објаснили природу ратовања које спроводе израелске одбрамбене снаге.

Током два дана, 31. октобра и 1. новембра 2023, ваздушне снаге Израела су у неколико наврата гађале избеглички камп у Цабалији. Број жртава није прецизно утврђен, али прве процене су навеле око 195 мртвих и преко 700 рањених лица (Al Jazeera, 2023). Брзо су уследиле осуде на међународном нивоу, али се Израел правдао истакавши како је циљ напада био пространи систем тунела на подручју кампа, као и одређени војни команданти Хамаса (Bohannon, 2023). Хамас је порекао да су команданти били присутни у кампу и окривио Израел да проналази изговоре за намерне нападе на цивиле.

За почетак, међународно хуманитарно право (МХП) не штити посебно избегличке кампове, за разлику од болница или културних објеката, који уживају посебну заштиту. Општа начела МХП свеједно могу да послуже као оријентир у анализи противправности израелских напада. Наравно, у овој фази су чињенице и даље делимично спорне, те сваку анализу спроводимо са извесном дозом резерве. Три кључна начела МХП ће послужити као оквир наше анализе: разликовање, сразмерност и предостројност.

Начело разликовања је почетни корак наше анализе. Члан 48. Додатног протокола I на Женевске конвенције дефинише ово начело (AP, I), али се оно сматра и обичајним начелом МХП (Radivojević & Raičević, 2015). Начело забрањује намерне и непосредне нападе на цивиле и цивилну инфраструктуру. У случају Цабалије, Израел је циљао команданте, или је бар мислио да их циља, ако се они заиста нису налазили тамо. Команданти и остали борци Хамаса који су се налазили у кампу су легитимне мете, као учесници у оружаном сукобу. Тунели испод кампа су такође војни циљ, јер се у њима налазило важно командно место. Члан 52. AP I прописује да у случају наизглед цивилних циљева, за које се сумња да су војни, као што је Цабалија, нападач мора

да поседује кредибилну информацију да се цивилни циљ заиста користи као војни, у овом случају, да су се тунели заиста користили за кретање бораца и планирање војних операција. Чини се да ниједна од страна то не демантује. Затим, потребно је било утврдити да ли би потпуно или делимично уништење тунела, под околностима које су важиле у време напада, донело одређену војну предност Израелу. Чини се да је уништење система тунела кључ за успех израелске војне операције у Гази, јер њихово постојање омогућава не-сметано кретање, заседе и војно снабдевање Хамасовим борцима. Штавише, чини се да је Хамас злоупотребио цивилне циљеве за своје војне операције, јер начело разликовања са друге стране забрањује да се борци, наоружање и муниција мешају са цивилима и цивилном инфраструктуром, како би се избегле непотребне цивилне жртве и штета. Према томе, на основу недовољно прецизних информација којима располажемо у овом тренутку, делује да је Израел поштовао начело разликовања у оквиру своје операције у Цабалији.

Начело сразмерности је кодификовано члановима 51(5)(b) и 57 AP I и такође је део међународног обичајног права ((Radivojević & Raičević, 2015). Начело забрањује нападе за које се може очекивати да ће узроковати случајну штету цивилима и цивилној инфраструктури, а која је несразмерно већа од непосредне и директне војне користи која се добија нападом. Значи, изабрана мета је законита, али постоји могућност да ће напад на њу довести до тако-зване „колатералне штете” по цивиле (Dinstein, 2005: 212). Кључ за исправну примену начела сразмерности је утврдити шта у конкретном случају значи „несразмерно већа штета од непосредне и директне војне користи”. У случају Цабалије, Високи комесар УН за људска права је квалификовао нападе Израела као несразмерне, због великог броја цивилних жртава и степена уништења цивилне инфраструктуре, додуше за сада само на друштвеној мрежи, без дубље анализе (Al-Mughrabi & Williams, 2023). Међутим, у пракси могу да се догоде различите процене шта је несразмерна цивилна штета од стране различитих војних команданата. Међународни комитет Црвеног крста у свом „Приручнику о међународним правилима за управљање војним операцијама” и сам истиче како нема неке објективне формуле за израчувањање да ли би уништење одређеног војног објекта било претежније у односу на смрт одређеног броја цивила или уништење одређених цивилних објеката (ICRC 2013). Одлуке би у пракси требало да се доносе наредбама овлашћених команданата на основу прописаних процедура, пажљиво прикупљених информација и у доброј вери. Оно што је сигурно, не ради се о простој игри бројева, већ се у обзир узимају и квалитативни критеријуми. Ако је циљ напада непријатељски борац који има висок чин, заузима важну позицију у систему командовања непријатељске стране, стручњак је за одређене аспекте

војних операција непријатељске стране, чије онеспособљавање доноси значајну војну корист – чак и колатерална смрт неколико цивила приликом његове ликвидације неће бити несразмерно велика штета у односу на корист која се добија. Правна доктрина стално инсистира на разумном извођењу закључака из доступних информација у свакој фази напада: планирању, одобрењу и извођењу (Schmitt & Widmar, 2014: 379). Према томе, број од 195 мртвих и 700 рањених цивила може бити индиција, али не и коначан доказ о несразмерности напада, иако је заиста застрашујући сам по себи. Са друге стране ваге стоји директна и конкретна војна предност коју је Израел остварио убијајући борце и команданте Хамаса и уништавајући важну војну инфраструктуру у виду тунела који су очигледно изграђени испод цивилних циљева, уз вероватну злоупотребу начела разликовања. Требало би утврдити каквим су информацијама располагали команданти надлежни за операцију у време доношења одлука о нападу. Поред информација да ће се нападом елиминисати важни непријатељски војни званичници и уништити витална логистичка инфраструктура, требало је располагати и тачним бројем цивила у кампу, њиховом густином распрострањености, могућностима и временом потребним за евакуацију.

На крају, да би се анализирао противправност напада на камп Џабалију, требало би применити и начело предострожности. То је треће начело у овом светом тројству правила обичајног МХП (ICRC 2023b). Начело прописује обавезу сталног предузимања свих практично могућих мера како би се смањила или избегла штета по цивиле. У питању је облигација средства, а не циља – чак и да настане штета по цивиле, уколико су биле предузете све практично могуће мере у датим околностима, напад је у складу са МХП. Нападач треба да води рачуна о различитим околностима напада, а на првом месту о начинима и средствима напада који имају за циљ да избегну или сведу на минимум штету по цивиле. Рецимо, време напада је битно, у смислу да нападач треба да изабере оно време напада када постоји најмањи ризик за настанак штете по цивиле. Или, употреба прецизних врста пројектила који су у складу са карактеристикама циља који се напада. Провера мете у свим фазама напада има за циљ да константно проверава да ли је у питању војни циљ. Стална контрола над извођењем операције и избором мете од надлежних команданата, као и провера ефеката дејствовања је такође неопходна. Нажалост, све ове теоретске аспекте је немогуће проверити на примеру напада на Џабалију, јер не располажемо званичним информацијама о току израелске операције. Слика је нешто јаснија када је у питању додатна обавеза упозорења цивила да напад непосредно предстоји. Ова обавеза не важи када околности у време напада не дозвољавају нападачу да пошаље такво упозо-

рење, нарочито ако успех мисије зависи од фактора изненађења (Schmitt, 2023). Упозорење мора да се изда на време, како би се омогућила евакуација цивила. На основу јавно доступних информација, нема никаквих назнака да је Израел издао упозорење о предстојећем нападу цивилима у Цабалији. Наравно, издавање упозорења би вероватно упозорило и команданте и борце Хамаса на опасност и угрозило успех операције.

Можемо закључити, на основу спроведеног теста примене начела разликовања, сразмерности и предострожности, на примеру напада израелских одбрамбених снага на избеглички камп у Цабалији, а на основу непотпуних информација којима располажемо из јавних извора у тренутку писања ове анализе, да је Израел испоштовао начело разликовања, врло вероватно прекршио начело сразмерности и највероватније прекршио начело предострожности, чиме је у Цабалији учинио ратни злочин. Иако је избеглички камп Цабалија наизглед цивилни циљ, он је био злоупотребљен од стране Хамасових бораца у војне сврхе, те је постао легитимна војна мета, у складу са применом начела разликовања. Међутим, степен цивилних жртава и штете по цивилне објекте је премашио смрт неколицине војних команданата и бораца, односно уништење једног дела мреже војних тунела, што значи да није постојала сразмерност напада. Чак и да грешимо у тој анализи сразмерности, одсуство информација о упозорењу цивила у Цабалији да ће бити мета напада очигледно крши начело предострожности, што цео напад чини противним одредбама AP I и обичајног МХП.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У раду смо се бавили повезаним правним питањима која прожимају сукоб у Гази – статусом Газе као окупиране територије, правом Израела на самоодбрану као правног основа за вођење војне операције у Гази, основима сумње да је операција у Гази заснована на геноцидној намери против палестинског народа, као и наводним повредама међународног хуманитарног права током израелских војних операција кроз студију случаја напада на избеглички камп Цабалија.

Наша прва хипотеза – Газа је територија под окупацијом – доказана је језичким и циљним тумачењем IV Хашке конвенције о законима и обичајима рата на копну. Стварна контрола је критеријум који мора да буде задовољен да би окупација фактички постојала, а став Израела да није окупациона сила од 2005. године није релевантан. Израел и даље држи појас Газе под стварном контролом, због контроле граничних прелаза, ваздушног простора и територијалних вода, технолошких могућности покривања це-

локупне територије на даљину, као и контроле основних средстава за живот локалног становништва. Статус Газе као територије под окупацијом не дозвољава Израелу да се позива на право на самоодбрану, у складу са Саветодавним мишљењем Међународног суда правде.

Право Израела на самоодбрану није утемељено ни због чињенице да се сукоб у Гази води против недржавног актера – Хамаса, а не државе Палестине. Та друга хипотеза је по нама доказана језичким тумачењем члана 51. Повеље УН и обичајног права на самоодбрану. Иако се може приговорити да је таква метода формалистичка и не одговара све раширенијој пракси самоодбране против недржавних актера на територијама држава које нису биле вољне или способне да нападе недржавних актера на државу која се брани спрече, и даље остаје чињеница да највећи број држава у свету, нити у случају конфликта у Гази, нити у претходним сукобима, не дозвољава такву праксу, из разлога што она крши начело суверенитета државе на чијој се територији изводи војна акција у самоодбрани.

У погледу треће хипотезе, чини нам се да анализом садржаја изјава појединих високих израелских војних и политичких званичника можемо доћи до закључка да те изјаве могу да буду оквалификоване као подстрекавање на геноцид. С обзиром да је Међународни суд правде изрекао наредбу о привременим мерама на основу тужбе Јужне Африке против Израела за кршење Конвенције УН о геноциду, потврђују се додатно основи сумње да се у Гази спроводи, или бар намерава да се спроведе геноцид над палестинским народом. Међутим, тек ће даљи ток тог судског поступка, као и израелских војних операција, моћи да потврди до краја ову хипотезу.

Коначно, питање да ли израелске војне операције у Гази крше међународно хуманитарно право, као и на који начин, било је тема наше четврте хипотезе, коју смо доказивали кроз студију једног изолованог случаја. Не можемо, дакле, резултате те појединачне анализе проширити на све војне операције Израела, али смо, путем дедуктивног метода, применом обичајних правних начела разликовања, сразмерности и предострожности, успели да потврдимо хипотезу на изолованом случају напада одбрамбених снага Израела из ваздуха на избеглички камп Џабалија. Кључна ставка анализе било је непостојање доказа да је цивилном становништву Џабалије послато претходно упозорење о нападу, како би се на време евакуисало. Резултате те анализе, ипак, треба узети са резервом, јер даља истрага инцидента може донети нове, досада нерасветљене чињенице и доказе којима у овом тренутку не располажемо.